

Patientsäkerhet och arbetsmiljö

EN VÄGLEDNING FÖR HÖG PATIENTSÄKERHET OCH GOD ARBETSMILJÖ

Förord

Med denna vägledning vill Sveriges Kommuner och Landsting bidra till att patientsäkerhetsarbetet och arbetsmiljöarbetet integreras i större utsträckning, genom att beskriva och illustrera likheter i lagstiftningarna. Likheter i lagstiftningarna är främst inom områdena årlig uppföljning, riskbedömningar, vidta åtgärder, handlingsplaner, utreda och anmäla.

Det finns dock regler i arbetsmiljölagen som inte har någon motsvarighet i patientsäkerhetslagen, till exempel krav på samverkan mellan arbetsgivare, arbetstagar och skyddsombud. Patientsäkerhetslagen inkluderar även kravet på att patienterna och deras närstående ska få möjlighet att delta i patientsäkerhetsarbetet.

Vår förhoppning är att vägledningen ska hjälpa verksamheten att utveckla ett systematiskt patientsäkerhetsarbete och ett systematiskt arbetsmiljöarbete i syfte att nå en hög patientsäkerhet och god arbetsmiljö.

De områden som oftast bör förbättras är systematik i uppföljning och återkoppling till verksamheterna.

Stockholm i juni 2013

Agneta Jöhnk
*Chef för avdelningen för
arbetsgivarpolitik*

Göran Stiernstedt
*Chef för avdelningen för
vård och omsorg*

← Reception

79

6
7

← Teamexp blå

Bakgrund och syfte

Vårdgivare inom landsting, regioner och kommuner, arbetsgivare och Pacta företag är ansvariga för en god arbetsmiljö och hög patientsäkerhet inom hälso- och sjukvården och därmed jämförlig verksamhet. Grunden för den hälsofrämjande arbetsplatsen och hög patientsäkerhet är ett väl fungerande systematiskt patientsäkerhetsarbete och arbetsmiljöarbete.

Systematiskt patientsäkerhetsarbete innebär att vårdgivaren ska planera, leda och kontrollera verksamheten, vidta de åtgärder som behövs för att förebygga att patienter drabbas av vårdskador, utreda händelser i verksamheten som har medfört eller hade kunnat medföra en vårdskada och skriva en patientsäkerhetsberättelse.

Systematiskt arbetsmiljöarbete innebär att arbetsgivaren ska skapa ett system för att förebygga ohälsa och olycksfall i verksamheten och för att uppnå en tillfredsställande arbetsmiljö i övrigt. Det innebär bland annat att arbetsgivaren ska fördela arbetsmiljöuppgifter, se till att det finns rutiner för riskbedömning, vidta åtgärder för att minska risker och årligen följa upp arbetsmiljöarbetet.

”Ett integrerat patientsäkerhets- och arbetsmiljöarbete skulle i många fall kunna skapa synergier som kan bidra till effektivitet, helhetssyn och delaktighet.”

Integrerat arbete skapar synergier

Systematiskt patientsäkerhetsarbete och arbetsmiljöarbete

Syftet med denna vägledning är att bidra till att patientsäkerhetsarbetet och arbetsmiljöarbetet integreras i större utsträckning än nu.

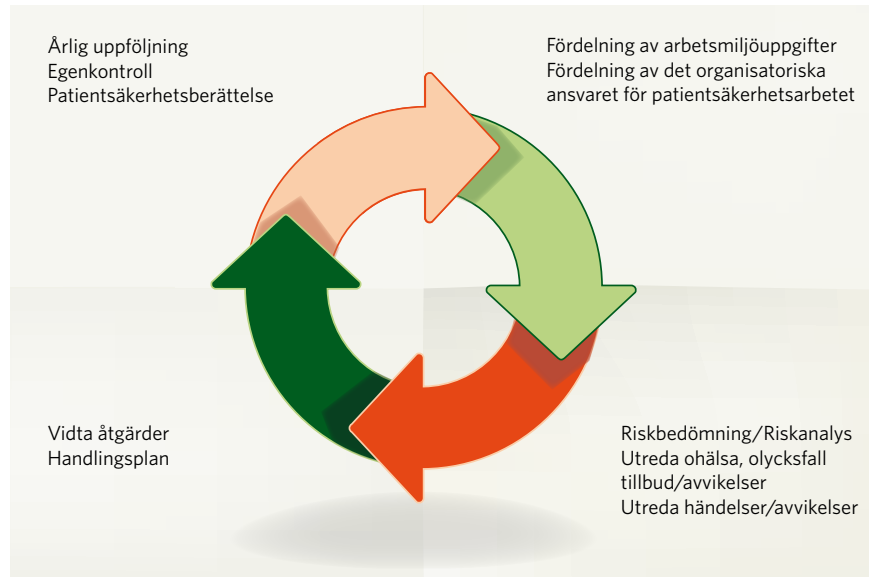
Hittills har dessa två områden hanterats var för sig, men det finns många likheter mellan deras lagstiftningar. Ett integrerat patientsäkerhets- och arbetsmiljöarbete skulle i många fall kunna skapa synergier som kan bidra till effektivitet, helhetssyn och delaktighet. Dessutom kan ett integrerat patientsäkerhets- och arbetsmiljöarbete ge ett bra underlag till beslut i frågor som både berör patientsäkerhet och arbetsmiljö.

Lästips!

- › Systematiskt arbetsmiljöarbete AFS 2001:1
- › Patientsäkerhetslagen SFS 2010:659
- › Att styra och leda för ökad patientsäkerhet – Vägledning för vårdgivare enligt kraven i patientsäkerhetslagen, webbutik.skl.se
- › Vägledning – Ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete, webbutik.skl.se
- › Läs mer om arbetsmiljö på www.skl.se

Enligt patientsäkerhetslagen ska vårdgivaren bedriva ett systematiskt patientsäkerhetsarbete. Arbetsgivare ansvarar för arbetsmiljön och ska se till att arbetsmiljöarbetet ingår som en naturlig del av verksamheten.

Systematsikt patientsäkerhets- och arbetsmiljöarbete

Några likheter mellan kraven på patientsäkerhet och på arbetsmiljö

Patientsäkerhet	Arbetsmiljö
Fördela det organisatoriska ansvaret	Fördela arbetsmiljöuppgifter
Genomföra egenkontroll Skriva en patientsäkerhetsberättelse	Göra en årlig uppföljning
Genomföra riskanalyser	Genomföra riskbedömningar
Vidta åtgärder	Vidta åtgärder
Upprätta handlingsplan	Upprätta handlingsplan
Utredda händelser/avvikelser som har medfört eller hade kunnat medföra en vårdskada	Utredda ohälsa, olycksfall, tillbud/avvikelser
Anmäla händelser/avvikelser som har medfört eller hade kunnat medföra en allvarlig vårdskada	Anmäla allvarliga olycksfall och tillbud samt skadlig inverkan

Vägledning

Fördelning av arbetsmiljöuppgifter och det organisatoriska ansvaret för patientsäkerhetsarbetet

SÅ SÄGER LAGEN

Enligt 3 kap. 9 § SFS 2010:659

Vårdgivaren ska dokumentera hur det organisatoriska ansvaret för patientsäkerhetsarbete är fördelat inom verksamheten.

Enligt 6 § AFS 2001:1

Arbetsgivaren skall fördela uppgifterna i verksamheten på ett sådant sätt att en eller flera chefer, arbetsledare eller andra arbetstagare får i uppgift att verka för att risker i arbetet förebyggs och en tillfredställande arbetsmiljö uppnås.

Besvara följande frågor

Patientsäkerhet

Ja Nej

Är det organisatoriska ansvaret för patientsäkerhet dokumenterat i ledningssystemet?

Arbetsmiljö

Är ansvarsfördelningen för arbetsmiljöuppgifter dokumenterat i ledningssystemet?

Tips!

- › I större organisationer måste arbetsgivaren fördela arbetsmiljöuppgifter på olika personer eller befattningar för att kunna uppfylla sitt arbetsmiljöansvar. På samma sätt bör patientsäkerhetsarbetet fördelas. Uppdragen kan samordnas inom vissa delar, t.ex. i arbetet med riskbedömningar, riskanalyser och egenkontroll.
- › I uppdragsbeskrivningarna bör befogenheter, resurser och kompetens stå i rimlig proportion till verksamhetens patientsäkerhetsmål och arbetsmiljömål.

Riskbedömning och riskanalys

SÅ SÄGER LAGEN

Enligt 3 kap. 1–2 §§ SFS 2010:659

Vårdgivaren ska planera, leda och kontrollera verksamheten på ett sätt som leder till att kravet på god vård i hälso- och sjukvårdslagen respektive tandvårdslagen upprätthålls.

Vårdgivaren ska vidta de åtgärder som behövs för att förebygga att patienter drabbas av vårdskador.

Enligt 8 § AFS 2001:1

Arbetsgivaren skall regelbundet undersöka arbetsförhållandena och bedöma riskerna för att inte någon ska drabbas av ohälsa eller olycksfall i arbetet. När ändringar i verksamheten planeras, skall arbetsgivaren bedöma om ändringarna medför risker för ohälsa eller olycksfall som kan behöva åtgärdas.

Riskbedömningen skall dokumenteras skriftligt. I riskbedömningen skall anges vilka risker som finns och om de är allvarliga eller inte.

Besvara följande frågor

Patientsäkerhet	Ja	Nej
Finns det rutiner för att genomföra riskanalyser?		
Finns det skriftliga rutiner för hur och var riskanalyser ska dokumenteras?		
Arbetsmiljö		
Finns det rutiner för att bedöma risker i arbetet?		
Finns det skriftliga rutiner för hur och var riskbedömningen ska dokumenteras?		

Risikanalyt naturligt del av arbetet

Tips!

- › Handbok Riskanalys & Händelseanalys, webbutik.skl.se
- › Nulägesanalys (SWOT-analys) är ett hjälpmedel för att titta på den egna verksamhetens styrkor, svagheter, möjligheter och hot. En SWOT-analys kan på ett strukturerat sätt ge en överblick över nuläget och vad som behöver utvecklas i verksamheten.
- › Det är viktigt att identifiera och förebygga risker i verksamheten innan de byggs in i systemet. Förebyggande åtgärder kan vara förändrade processer, rutiner, arbetsorganisation, lokaler, samordning mellan verksamheter etc.
- › I riskbedömnings- och riskanalysarbetet ska medarbetare, skyddsombud, patientsäkerhetssamordnare och/eller medicinsk ansvarig sjuksköterska vara delaktiga.
- › I en riskanalys eller riskbedömning är det viktigt att beakta både arbetsmiljö och patientsäkerhet.

När en vårdavdelning på Mälarsjukhuset i Sörmland skulle utöka antalet vårdplatser genomfördes en riskanalys. Riskanalysen genomfördes i samarbete mellan patientsäkerhetsavdelningen och HR. Riskanalysen identifierade bland annat områden som stress, kompetens, samarbete, kommunikation, ergonomi, stick- och skärsador samt arbetsutrustning och utformning. De goda erfarenheterna resulterade i att Mälarsjukhuset numer vid behov genomför riskanalyser utifrån patient- och medarbetarperspektivet.

Ohälsa, olycksfall, tillbud/avvikelse och händelser som har medfört eller hade kunnat medföra en vårdskada

SÅ SÄGER LAGEN

Enligt 3 kap. 3 § SFS 2010:659

Vårdgivaren ska utreda händelser i verksamheten som har medfört eller hade kunnat medföra en vårdskada. Syftet med utredningen ska vara att

1. så långt som möjligt kartlägga händelseförloppet och vilka faktorer som har påverkat det, samt
2. ge underlag för beslut om åtgärder som ska ha till ändamål att hindra att liknande händelser inträffar på nytt, eller att begränsa effekterna av sådana händelser om de inte helt går att förhindra.

Motsvarande utredningsskyldighet har den som bedriver verksamhet som avses i 7 kap. 7 § för händelser i verksamheten som har medfört eller hade kunnat medföra en sådan allvarlig skada som avses i 6 §.

Enligt 9 § AFS 2001:1

Om någon arbetstagare råkar ut för ohälsa eller olycksfall i arbetet och om något allvarligt tillbud inträffar i arbetet, ska arbetsgivaren utreda orsakerna så att risker för ohälsa och olycksfall kan förebyggas i fortsättningen.

Besvara följande frågor

	Ja	Nej
Patientsäkerhet		
Finns det skriftliga rutiner för att utreda händelser i verksamheten som har medfört eller hade kunnat medföra en vårdskada?	☐	☐
Arbetsmiljö		
Finns det skriftliga rutiner för att utreda om medarbetare råkat ut för ohälsa eller olycksfall i arbetet och om något allvarligt tillbud inträffat i arbetet?	☐	☐

Tips!

- › I en händelseutredning kan det vara viktigt att beakta både arbetsmiljö och patientsäkerhet.
- › Handbok Riskanalys & Händelseanalys, webbutik.skl.se

Anmälan av allvarliga olycksfall och tillbud och av händelser som har medfört eller hade kunnat medföra en allvarlig vårdskada

SÅ SÄGER LAGEN

Enligt kap. 5–7 §§ SFS 2010:659

5 § Vårdgivaren ska till Socialstyrelsen anmäla händelser som har medfört eller hade kunnat medföra en allvarlig vårdskada. Anmälan ska göras snarast efter att händelsen har inträffat.

Vårdgivaren ska samtidigt med anmälan eller snarast därefter till Socialstyrelsen ge in den utredning av händelsen som föreskrivits i 3 § första stycket.

6 § Om någon har drabbats av eller utsatts för risk att drabbas av annan allvarlig skada än vårdskada till följd av säkerhetsbrister i verksamheten vid en sjukvårdsinrättning eller enhet som avses i 7 kap. 7 §, ska vårdgivaren eller enheten snarast efter det att händelsen har inträffat anmäla detta till Socialstyrelsen.

Vårdgivaren eller enheten ska samtidigt med anmälan eller snarast därefter till Socialstyrelsen ge in den utredning av händelsen som föreskrivs i 3 § andra stycket.

7 § En vårdgivare ska snarast anmäla till Socialstyrelsen om det finns skäl原因 anledning att befara att en person, som har legitimation för ett yrke inom hälso- och sjukvården och som är verksam eller har varit verksam hos vårdgivaren, kan utgöra en fara för patientsäkerheten.

Enligt 2 § AMF

Har olycksfall eller annan skadlig inverkan i arbete föranlett dödsfall eller svårare personskada eller samtidigt drabbat flera arbetstagare, skall arbetsgivaren utan dröjsmål underrätta Arbetsmiljöverket. Detsamma gäller vid tillbud som inneburit allvarlig fara för liv eller hälsa.

Besvara följande frågor

Patientsäkerhet

Ja Nej

Finns det skriftliga rutiner för att anmäla till Socialstyrelsen händelser som har medfört eller hade kunnat medföra en allvarlig vårdskada?

Finns det skriftliga rutiner för att anmäla till Socialstyrelsen när någon har drabbats eller utsatts för risk att drabbas av annan allvarlig skada än vårdskada till följd av säkerhetsrisker?

Finns det skriftliga rutiner för anmälan till Socialstyrelsen av legitimerad person som befaras kunna utgöra en fara för patientsäkerheten?

Arbetsmiljö

Finns det skriftliga rutiner för att omedelbart anmäla allvarliga olycksfall och tillbud till Arbetsmiljöverket.

Tips!

- › Anmälan enligt arbetsmiljöförordningen (AMF) ersätter inte anmälan av arbetsskada till Försäkringskassan.
- › Vid en olycka kan en person ha blivit svårt eller lättare skadad. I vissa fall kan även psykisk skada räknas som olycksfall, t ex. om en person hamnat i chocktillstånd.
- › Se goda exempel på www.suntarbetsliv.se
- › Allvarligt tillbud inom hälso- och sjukvården enligt 2§ AMF kan t.ex. vara stick- eller skärskada med känt eller starkt misstänkt smittat blod.

Vidta åtgärder

SÅ SÄGER LAGEN

Enligt 3 kap. 2 § SFS 2010:659

Vårdgivaren ska vidta de åtgärder som behövs för att förebygga att patienter drabbas av vårdskador. För åtgärder som inte kan vidtas omedelbart ska en tidsplan upprättas.

Enligt 10 § AFS 2001:1

Arbetsgivaren skall omedelbart eller så snart det är praktiskt möjligt genomföra de åtgärder som behövs för att förebygga ohälsa och olycksfall i arbetet. Arbetsgivaren skall också vidta de åtgärder som i övrigt behövs för att uppnå en tillfredsställande arbetsmiljö.

Besvara följande frågor

Patientsäkerhet

Ja Nej

Finns det skriftliga rutiner för att vidta de åtgärder som behövs för att förebygga att patienter drabbas av vårdskador?

Arbetsmiljö

Finns det skriftliga rutiner för att vidta de åtgärder som behövs för att förebygga ohälsa och olycksfall i arbetet?

Tips!

- › Det ska finnas en skriftlig rutin för att avsäga sig en arbetsmiljöuppgift när kompetens, resurser eller befogenheter inte räcker till.
- › Det måste finnas verktyg, metoder och förbättringskunskap i verksamheten för att vidta de åtgärder som behövs för att förebygga ohälsa.
- › Nolans förbättringsmodell är ett bra hjälpmedel till att strukturera förändringsarbetet genom att sätta mål, följa förändringarna över tid, arbeta med att hitta idéer till nya arbetssätt samt att i praktiken testa dessa idéer med hjälp av PDSA-hjulet.

Nolans förbättringsmodell

Exempel på förbättringsområde

**Systematiskt arbets-
sätt ger goda resultat**

Karlskoga lasarett arbetar sedan många år tillbaka på ett systematiskt sätt med att sprida kunskap om skonsamma förflyttningar för att minska risken för trycksår och belastningsskador. Detta har gett mycket goda resultat.

Handlingsplan/tidsplan

SÅ SÄGER LAGEN

Enligt 3 kap. 2 § SFS 2010:659

Vårdgivaren ska vidta de åtgärder som behövs för att förebygga att patienter drabbas av vårdskador. För åtgärder som inte kan vidtas omedelbart ska en tidsplan upprättas.

Enligt 10 § AFS 2001:1

Åtgärder som inte genomförs omedelbart skall föras in i en skriftlig handlingsplan. I planen skall anges när åtgärderna skall vara genomförda och vem som skall se till att de genomförs.

Besvara följande frågor

Patientsäkerhet

Ja Nej

Finns det skriftliga rutiner för att upprätta en tidsplan för de åtgärder som behöver vidtas för att förebygga att patienter drabbas av vårdskador?

Arbetsmiljö

Finns det skriftliga rutiner för att i en handlingsplan föra in de åtgärder som ska vidtas för att förebygga ohälsa och olycksfall i arbetet?

Tips!

- En handlingsplan för arbetsmiljön ska behandlas i samverkansgrupp eller skyddskommitté. Med fördel kan även handlingsplanen för patient-säkerhet tas upp där.
- Handlingsplanerna bör vara kända både för medarbetare med arbetsmiljöuppgifter och för medarbetare med patientsäkerhetsuppgifter.

Egenkontroll och årlig uppföljning

SÅ SÄGER LAGEN

Enligt 3 kap. 10 § SFS 2010:659

Vårdgivaren ska senast den 1 mars varje år upprätta en patientsäkerhetsberättelse av vilken det ska framgå

1. hur patientsäkerhetsarbetet har bedrivits under föregående kalenderår,
2. vilka åtgärder som har vidtagits för att öka patientsäkerheten, och
3. vilka resultat som har uppnåtts.

Enligt 11 § AFS 2001:1

Arbetsgivaren skall varje år göra en uppföljning av det systematiska arbetsmiljöarbetet. Om det inte fungerar skall det förbättras.

Uppföljningen skall dokumenteras skriftligt om det finns minst tio arbetstagare i verksamheten.

Besvara följande frågor

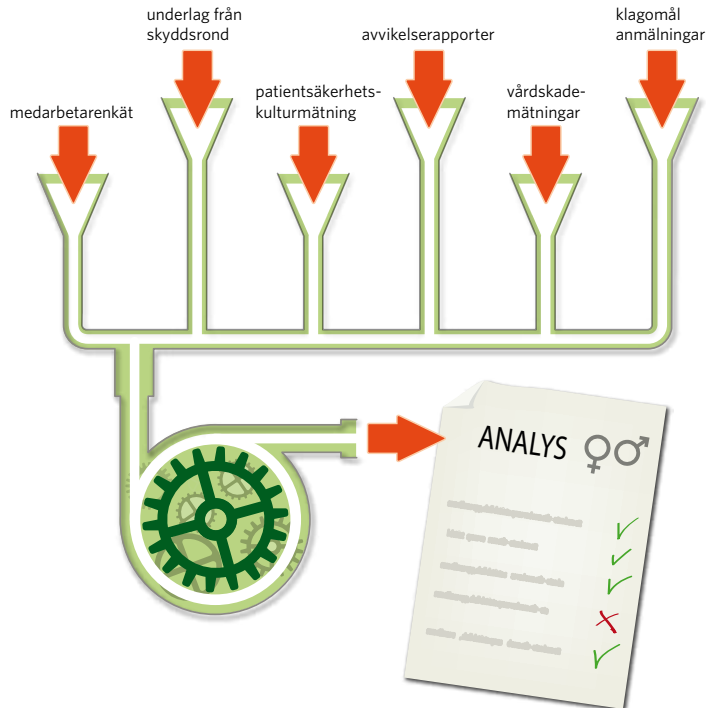
	Ja	Nej
Patientsäkerhet		
Finns det rutiner i ledningssystemet för uppföljning av det systematiska patientsäkerhetsarbetet?		
Arbetsmiljö		
Finns det rutiner i ledningssystemet för årlig uppföljning av det systematiska arbetsmiljöarbetet?		

Tips!

- › Med egenkontroll menas systematisk uppföljning och utvärdering av den egna verksamheten samt kontroll av att denna bedrivs enligt de processer och rutiner som ingår i verksamhetens ledningssystem. En framgångsfaktor kan vara en gemensam egenkontroll eller årlig uppföljning av arbetsmiljö och patientsäkerhet.
- › Exempel på källor för egenkontroll eller årlig uppföljning: medarbetarenkät, sjukfrånvaro, underlag från skyddsrondd, avvikelserapporter, öppna jämförelser, punktprevalensmätningar, patientenkäter, vårdskademätningar, patientsäkerhetskulturmätning, klagomål och anmälningar.
- › Vägledning - ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete, webbutik.skl.se
- › Arbetsmiljöverkets checklista över systematiskt arbetsmiljöarbete, www.av.se/sam/sjalvskattning

Exempel på informationskällor för egenkontroll

Skillnader mellan arbetsmiljö och patientsäkerhet

Arbetsmiljölagen har en del regler som inte har någon motsvarighet i patientsäkerhetslagen, till exempel krav på samverkan mellan arbetsgivare, arbetstagare och skyddsombud. Det finns inga liknande krav i patientsäkerhetslagen.

Inom kommuner och landsting samt företag anslutna till Pacta har de centrala parterna slutit ett samverkansavtal kring arbetsmiljöorganisationen, Förnyelse - Arbetsmiljö - Samverkan (FAS 05). Syftet med avtalet är att göra hälsa och arbetsmiljö till en naturlig del av verksamhetsutvecklingen. Samverkansavtalet ger stöd till arbetsgivare, fackliga organisationer och medarbetare att tillsammans arbeta för en väl fungerande verksamhet och en bra arbetsmiljö i livets alla skeden där jämställdhet och mångfald är en självklarhet.

Hälso- och sjukvårdspersonalen bidrar till verksamhetens utveckling också genom sin skyldighet att till vårdgivaren rapportera risker för vårdskador samt händelser som har medfört eller hade kunnat medföra en vårdskada.

Patientsäkerhetslagen inkluderar även kravet på att patienterna och deras närstående ska få möjlighet att delat i patientsäkerhetsarbetet.

Arbetsmiljöfrågorna ska hanteras i skyddskommittéer eller i de samverkansgrupper som tillika är skyddskommittéer enligt lokala avtal. Regler om samverkan, skyddsombud och skyddskommittéer gäller oavsett om det finns kollektivavtal om arbetsmiljö och samverkan eller inte.

Samverkansavtalet ger stöd

Upplysningar om innehållet:

Agneta Andersson, agneta.andersson@skl.se

Pia Gellerstedt, pia.gellerstedt@skl.se

Arbetsgrupp: Agneta Andersson, Pia Gellerstedt,
Elisabeth Dannberg, Folke Lindgren, Kerstin Norman,
Marie-Louise Johansson, Mona Lindqvist, Ned Carter,
Per Skude, Ulla Olsson.

Mer info finns på www.skl.se

© Sveriges Kommuner och Landsting, 2013

Foto: Rickard L. Eriksson, Lars Forsstedt

Thomas Henrikson, Pia Nordlander

Figurer: Valja Infodesign

Produktion: Kombinera AB

Tryck: LTAB 2013

Denna vägledning från Sveriges Kommuner och Landsting vill bidra till att ett systematiskt patientsäkerhetsarbete och arbetsmiljöarbete integreras i större utsträckning, genom att beskriva och illustrera likheter i lagstiftningarna. Likheterna i lagstiftningarna är främst inom områdena årlig uppföljning, riskbedömningar, vidta åtgärder, handlingsplaner, utreda och anmäla.

Beställ eller ladda ner på webbutik.skl.se

Beställningsnummer: 5309